

Národopis lidu československého. Díl I.

Moravské Slovensko

Svazek I.

Napsali prof. J. Húsek, řed. J. Klvaňa, prof. L. Niederle a řed. F. A. Slavík.
Redaktor L. Niederle.

Praha 1917.

Kapitola V. Zaměstnání obyvatelstva na moravském Slovensku.

X. Včelařství.

Včelařství bývalo na moravském Slovensku mnohem více oblíbeno, než je nyní, třebaže včelám nechybí u nás milovníků. Včely byly vždycky a jsou posud všude v úctě. Za doby vrchnostenského zřízení poddaní lidé chovali včely nejen u domů v zahradách a štěpnicích v úlech neboli v „klátech“, nýbrž i v panských listnatých lesích v „brtech“ (t. j. v dutinách lesních stromů). Zvláště mnoho včel se chovalo v rodném kraji J. A. Komenského na Světlovském panství a v okolí. Komenský nejen měl ve Fulneku na sev. Moravě vlastní včelník, nýbrž učil i lid včelařiti. Na některých panstvích měli včelaři nebo medaři svůj zvláštní cech neboli medařské právo. Vždyť plativali ze starých včel, chovaných v „brtech“, po 1½ krejcaru, při městě a v dědinách po 3 kr. každoročně „při času vstoupení Páně“. Také býval přísně trestán, kdožkoli se opovážil včelám nějak ublížiti. Tak v r. 1647 byl bojkovským právem k smrti odsouzen 19letý mladík z Hrozenkové, že v Bzové vyloupal dvoje včely, a oběšen.

A dosud vyskytují se stopy po hojném včelařství na mor. Slovensku – názvy tratí lučních, kde chovány včely, jako na př. „Včelín“ (u Podivína, u Nové Vsi, u Břeclavě, u Provodova, Sehradice a j.), „Včelíny“ (u Týnce n. M.), „Za včelíny“ (u Nové Vsi u Uh. Ostroha), „Včelínek“ (u Jaroslavice, u Příluk atd.), nebo jinde „Brť“ (v Brti). Vždyť v okrese hradištském jedna osada jmenuje se Včelary, jakkoli nyní není v ní ani úlu.¹

Nynější včelařství na moravském Slovensku poskytuje značně změněného obrazu, a to ovšem k horšímu. Všichni téměř popisovatelé se zmiňují, že se sice včely pěstují, ale že bylo kdysi více pozornosti jim věnováno, jakož i že by si měli Slováci lépe hleděti tohoto hospodářského odvětví, ježto užitek z toho plynoucí je při práci poměrně nepatrně značný. Mají-li dosud včelíny hlavně kněží, učitelé a lesníci, jest si přáti, aby včelařství vzkvétalo především mezi rolníky, z nichž pokročilejší, bohudíky, si ho již náležitě všímají. Vždyť některé kraje zrovna vybízejí svými lesy a ovocnými sady, aby včely byly chovány hojnější měrou. Pěkný obraz včelařství na Břeclavsku podává J. Noháč ve „Vlastivědě“ (str. 92), jež tuto uvádíme: „Rolnictvo na venkově zabývalo se dříve hojně včelařstvím. Včelařství bylo rozšířeno v obcích blíže lesů,² kde včely nacházely na lipových květech hojně pastvy. Ve Staré Břeclavi, Lanžhotě a Týnci bývali rolníci včelaři, kde mívali až přes sto včelstev. Včelíny bývaly umístěny

v zahrádkách za dědinou, kterým se podnes říká včelínky, ač v mnohých po včelách není ani stopy. Když se podřezovaly na jaře včely, tu přicházely děti z celé dědiny k včelínkům, modlily se za úrodný rok a dostávaly od včelařů medu. Tehdy se medem nešetřilo a bývaly prý jiné časy jak pro včely tak pro včelaře. Z velikých včelařů ve Staré Břeclavi, kteří vlastnili přes 100 včelstev, zbyli jen tři: jeden má osmero, druhý dvanáctero a třetí dokonce jen čtvero včelstev. Přičítají úpadek včelařství továrnám a topení uhlím – dříve topovalo se dřívím –, proto prý květiny tak nemedují. Myslím, že veliká chyba je též neracionální chov včel, a tak včelařství, tato poesie polního hospodářství, mizí a s ním i ty krásné dni ve včelínkách, kde jemnila se mysl i srdce. Snad s úpadkem včelařství upadá u lidu slováckého smysl pro práci a šetrnost, jakož i smysl pro pěstování citu krásna: včelínky, kde se pěstovalo všechno možné kvítí, pustnou a zarůstají plevelem!“

Toť výstižný obrázek, který můžeme směle prohlásiti typickým pro všechny téměř kraje na moravském Slovensku. Včelařství velmi pokleslo z neznámých příčin, třebaže bývalo od nepaměti domácím zaměstnáním, jak o tom svědčí také samorostlé názvosloví včelařské: Prkénko, jimž se zadělává klát vzadu, jmenuje se *dužka*. *Semeno* jsou vajíčka včelí; červ v nich zasedlý nazývá se *červ krúcený*, vylihlá včela je *červ bršený*. Trubcům říká se *trúti*; buňce, ze které se líhne *matka* (nikoli královna podle němčiny!), *hrotica*. Plásty jsou *dělo*, kteréžto včely dělají buď *dužito*, souběžně s dužkou svrchu dolů (*dělo dužité*), nebo *krajito*, napříč klátem, konci k dužce (*dělo krajité*), nebo *kútno*, do rohu (*dělo kútné*). Plásty medem naplněné a vrchem zalité voskem slovou *med bršený*. Včely *sa prášija* (něm. vorspielen). Roje jsou: *prváak* (Vorschwarm), *druhák*, *troják*, *čtverák* (Nachschwärme). Včely bez matky jsou *bezmateršké*.

Včelařství vedlo se – a dosud většinou vede! – namnoze způsobem starým (v klátech); racionální chov včel v úlech s dílem pohyblivým vnikal a vniká mezi lid jen ponenáhlu. Způsob, jakým si včelaři vedou po celém kraji, neliší se sice podstatně od chovu v jiných krajích obvyklého (jsouť chovateli včel především učitelé!), ale přece vyvinuly se zde neb onde zvláštní zajímavosti, jež i my tuto zaznamenáváme. *Kláty* nebo *klády*, lesní to špalky dřeva obyčejně měkkého – vrbového nebo topolového –, rozeznávají se „jedináky“ a „dvojáky“ (Biskupice u Uh. Brodu). Klát má *hlavu* a *spodek*; od hlavy do spodu je *brání*, vysekaná to dutina podoby lichoběžníkové. Širší strana jest obrácena ke straně s česnem, užší nazad a zadělává se nebo zavírá *dužkou*. Česno bývá pouze vyvrtná díra. Uvnitř brání jsou v hlavě jedny, a trhává-li se včelám „dělo“, poníže ještě druhé *kříže* z hůleček. Klát bývá nadkryt stříškou. Ale i v klátech tu i tam bývají zařízeny „dzierzony“. Nové *úly tvaru Dzierzonova* (odtud lidový název „žeržony“) s dílem pohyblivým, jak je byl doporučil zemský ústřední spolek včelařský pro markrabství moravské, jsou buď slaměné nebo dřevěné. Dřevěné (jako „deskové“ skřínky) dělí se na *stojany* (n. *stojáky*) a *ležany* (n. *ležáky*), jejich pak části nazývají se téměř všude takto: *česno* n. *očesno* (otvor, jimž včely z úlu létají), *medník* (deštička před tím otvorem, na niž včely sedají); obyčejně však medníkem zove se vnitřní část úlu, která je od *plodiště* oddělena *královskou mřížkou*; v úle jsou mimo to ještě *krmítko*, *rámky* neb *trámky* a *kříž* n. *kríž* jakožto opora *súšu* (voštin). V Bánově u Brodu rozeznávají na úlu tyto části: *česno*, *horní* a *dolní vrchno* a *kříž*. V Březůvkách na Brodsku *dílo*

(t. j. medové plásty) dělají tamější včely buď *dužito* (rovnoběžně s dužkou shora dolů) nebo *končito* (napříč), v Nedachlebicích pak *dužito*, *krajito*, *z roha do roha*, neb i *točito* do S. Kopaničáři hrozenkovští chovají včely také ve starých klátech, na jejichž *hlavách* rozeznávají: *leták*, *kríže* a *zuže* (dužky, zadní dvířka). Přístrojů mají velmi málo.

Jakmile včely se na jaře vypráší, včelař je podmetává a pak přikrmuje (ale hlavně na podzim) cukrovým roztokem nebo medem, který se jim podává ze zadu úlu v korýtku, jež se vstrčí do čtverhranného otvoru, který jest udělán v horní druhé dužce. Med se vybírá většinou jednou do roka, a to zpravidla v klátech na jaře po sv. Josefě při velikonocích; v nových úlech činí tak v létě v červnu nebo v červenci, kdy je doba hlavní snůšky (medových žní); jinde „podřezávají“ včely dvakrát za rok: na jaře a na podzim.³ První rok se roj nechá, druhý rok se půl díla ubere, a to střídavě: jednou vrch a podruhé spodek. Rojí-li se včely, včelaři zvoní nebo cinkají („brínčí“) na kosu; roj pak se pokropí, na síto dá se mu bylina rojovník namazaná medem a přenese se do prázdného klátu (Velká Vrbka). Ale od tohoto zvyku včelaři již namnoze upouštějí.

V měsíci červnu, kdy nastávají medové žně, včelař oddělí medník od plodiště královskou mřížkou, aby se sem královna nedostala, a do medníku uloží prázdné dílo, do něhož včelky snášejí med. Na zimu kláty se ucpou nebo zamaží jilem. Také česno proti myším a ptákům zatkávají (ve Vlčnově u Brodu činí tak soukenickou štětkou). Někteří včelaři na boku v úlu dělají značky, aby věděli, kde vyřezali loni voštiny. Přístroje, jichž včelaři upotřebují při své práci, jsou tyto: kuřák (kurák – hrnec s práchnem, kuřlák i kuřík) n. dmýchač, rojovnice n. rojnice, rojochyt a trubcochyt, medomet n. vymeták, vařák na vosk, nůž včelařský, kleště, vidličky, kukla neb sítko, stříkač(ka), sklenice ke krmení, klíčka, kartáček (jímž se včely smetají) n. smeták, lis na mezistěny, dřevěné sítko s plátěným spodkem a j.⁴ Někde vymetají úl husím křídlem, pavučiny pak dlouhou proutěnou metlou.

Nynější přehled chovu včel na moravském Slovensku podává nám tato tabulka počtu úlů podle jednotlivých soudních okresů:

Soudní okres	Počet úlů
Kyjov	1.418
Ždánice	202
Hustopeč a Klobouky	426
Holešov (Slopná)	30
Hodonín	937
Břeclav	718
Strážnice	1.230
Bojkovice	690
Uh. Brod	1.568
Val. Klobouky	278
Uh. Hradiště	806
Uh. Ostroh	1.546
Napajedla	290
Uh. Hradiště město	18
Úhrnem	10.157

Podle jednotlivých obcí jest pak přehled tento:

<i>Kyjov:</i>	<i>Klobouky:</i>	Lipov.....49	Ludkovice 16
Újezdec 1	Brumovice.....18	Nová Lhota.....42	Luhačovice 81
Blišice 41	Krumvíř52	Petrov55	Maršov..... 3
Bohuslavice..... 42	Morkůvky.....54	Radějov.....40	Nedachlebice ..29
Boršov..... 53	<i>Holešov:</i>	Rohatec 182	Nezdenice 78
Březovice..... 20	Slopné30	Strážnice.....170	Nivnice96
Bukovany..... 18	<i>Hodonín:</i>	Strážnice (žid. ob.) -	Olšovec 5
Čeložnice..... 20	St. Potvorov.....46	Sudoměrice21	Pašovice..... 6
Kyjov..... 207	Čejkovice108	Tasov43	Podhradí..... 12
Kyjov (ob. žid.)... -	Čejč33	Velká125	Polichno..... 9
Hýsle..... 16	Dubňany.....171	Žeraviny..... 16	Pozlovice26
Hostějov 22	Hodonín.....116	Znorovy.....80	Prakšice.....41
Jestřabice 84	Hovorany65	Zvolenov 2	Řetechov-
Ježov..... 14	Josefov.....14	<i>Bojkovice:</i>	Pradlisko24
Kelčany 13	Lužice30	Starý	Šumice 137
Koryčany..... 71	Mikulčice24	Hrozenkov.....221	Strání87
Kostelec 31	Mutěnice114	Bojkovice61	Suchá Loza31
Skoronice 13	Nový Potvorov ..25	Bzová.....26	Těšov 17
Labuť 37	Prušánky41	Hostětín.....23	Uh. Brod.....68
Léskovec 6	Ratiškovice.....48	Kladná-Žilín.....38	Uh. Brod (žid. ob.) -
Medlovice 13	Terezov27	Komna67	Veletiny39
Milotice 66	Těšice35	Krhov.....32	Vlčnov68
Mistřín 62	Dol. Bojanovice 40	Petrůvka10	Zlámanec.....31
Moravany..... 43	<i>Břeclav:</i>	Pitín.....25	<i>Val. Klobouky:</i>
Něčice 7	Stará Břeclav ...79	Přeckovice 11	Bohuslavice 18
Osvětimany 35	Bílovice83	Roketnice31	Divnice 51
Šardice..... 93	Hrušky.....22	Rudimov33	Haluzice 7
Syrovín..... 12	Podivín.....53	Rudice30	Hrádek42
Skalka..... 28	Podivín (ob. žid.) -	Šanov25	Křekov 13
Sobůlky..... 35	Kostice 7	Záhorovice57	Vlach. Lhota35
Stavěšice 21	Lanzhot.....33	<i>Uh. Brod:</i>	Lipová32
Stražovice 41	Břeclav.....197	Újezd64	Nevšová -
Stupava 5	Břeclav (ob. žid.) -	Bánov55	Slavičín-
Svatobořice 45	Nová Ves76	Biskupice.....60	Mladotice.....23
Vacenovice 36	Lanštorf.....59	Březová.....25	Vlachovice41
Vlkoš..... -	Týnec41	Březůvky.....16	Vrbětice 16
Vracov..... 101	Tvrdonice33	Bystřice95	<i>Uh. Hradiště:</i>
Žadovice..... 29	Žižkov35	Častkov 8	Staré Hutě 11
Žeravice 37	<i>Strážnice:</i>	Dobrkovice..... 11	Staré Město45
<i>Ždánice:</i>	Hrubá Vrbka ...72	Drslavice.....19	Babice 11
Karlín..... 72	Javorník.....97	Důbravy..... 32	Bílovice.....66
Nenkovice 48	Malá Vrbka21	Velký Ořechov..28	Boršice 18
Ostrovánky 15	Kněždub48	Havříce47	Břestek.....21
Želetice 67	Kozojídky18	Hradčovice..... 13	Buchlovice46
<i>Hustopeč:</i>	Kuželov34	Hřivný Újezd ..24	Derfle.....25
Vel. Pavlovice .. 63	Hrozn. Lhota ...34	Kaňovice 19	Huštěnovice -
Němčičky 59	Tvar. Lhota67	Kelníky27	Javorovec..... -
Kobyly..... 51	Lideřovice.....14	Korytná.....56	Jalubí23
Rakvice 87		Lhotka22	Jankovice 14
Šakvice 33		Lopeník.....43	Jarošov62
Vrbice 9			

Kněžpole 38	Tupesy 18	Blatnička 59	Veselí –
Kostelany 52	Vážany –	Kvačice 40	Předměstí 109
Kunovice 32	Včelary –	Ostr. Lhota .. 110	Zarazice 14
Mařatice 19	Velehrad 15	Louka 84	<i>Napajedla:</i>
Míkovice 43	Vésky 9	Milokošť 39	Halenkovice 72
Mistřice –	Zlechov 10	Nová Ves 71	Březolupy 22
Nedakonice 43	<i>Uh. Ostroh:</i>	Písek 81	Komárov 26
Modrá 6	Bzenec 122	Slavkov 49	Košíky 10
Ořechov 13	Bzenec (ob.	Súchov 49	Kudlovice 26
Podolí 31	žid.) –	Temnice 11	Napajedla 21
Polešovice 46	Boršice 136	Uh. Ostroh 19	Šarovy 12
Popovice 10	Chylice 29	Uherský Ostroh	Spytinov 32
Salaš 17	Dolněmčí 68	(žid. ob.) –	Svárov 10
Stříbrnice 27	Domanín 46	Uherský Ostroh	Topolná 39
Sušice –	Vel. Blatnice 31	Předměstí 33	Žlutava 20
Traplice 29	Hluk 85	Veselí 104	Město Uh.
Tučapy 6	Horněmčí 115		Hradiště 18

Je tedy včel po celém kraji poměrně dosti. Jsou však nápadné výjimky, kde shledáváme na počet obyvatelstva a jiných domácích zvířat nepoměrně málo úlův. Někde bylo by lze to vysvětliti příčinami mimořádnými, ale jinde překvapuje přece tento nepoměr. Takovými obcemi jsou na př.: Újezdec na Kyjovsku (1 úl), Vlkoš (žádný), Leskovec (6), Něčice (7), Stupava (5), Tučapy (6), Javorovec (žádný), Vésky (9), Popovice (10), Kostice (7), Zvolenov (2), Maršov (3), Častkov (8), Pašovice (6), Polichno (9), Haluzice (7), velká obec Vrbice u Hustopeče (9), tamtéž Brumovice (18), dále velké Huštěnovice u Hradiště (žádný), Zlechov (10), Mistřice (žádný), Sušice (žádný), Vážany (žádný), Včelary (žádný). Jak vidno, nejvíce včel chovají na Brodsku, na Ostrožsku, na Kyjovsku a na Strážnicku, nejméně pak na Ždánsku, na Napajedelsku, na Hradištsku a na Bojkovsku.⁵ Okresu val.-klobuckého, holešovského a hustopečsko-klobuckého do toho nepočítáme, ježto náleží do nich vždy jen několik obcí slovenských! Poměrně největší úbytek je patrný v okrese hradištském a vůbec v údolí moravním! R. 1882 podle údaje Chlupova napočteno v hejtmanství hradištském 2932 úlů, kdežto r. 1910 téměř o 300 méně. Pro Strážnicko uvádí Dvorský tuto statistiku: na podzim r. 1911 zazimováno 1270 včelstev, z jara r. 1912 vyzimováno jich 920; r. 1912 docíleno rojů 240, na podzim zazimováno 1108 včelstev: se stavbou nepohyblivou 398, s pohyblivou 690 a s částečně pohyblivou 20. Vybráno toho roku medu 1676 kg a vosku 252 kg.

Máme-li zřízení k hojně pastvě, již moravské Slovensko může včelám poskytovat, jsme nuceni vysloviti přání, aby počet úlů se zvětšil alespoň desetkrát. Je třeba lid poučovati a příkladem nabádati, aby si hleděl tohoto prospěšného a nenamáhavého odvětví hospodářského.

Zvyky a pověry. Z pověr hospodářských nejčastěji slýcháme o pověrách včelařských. Příčina toho jest asi ta, že člověk včely pro útlost a pracovitost jejich nejvíce si zamiloval a také nejvíce si jich všímal. Ze všech domácích zvířat „rodí se“ pouze včela a „umírá“ též jenom včelička. Ale nejen vzornou pracovitost a citlivost (tesknotou po zemřelém hospodáři umírají samy!), i rozumnou starostlivost jim lid připisuje: Vždyť z květu rojovníku včely takový

med berou, který nemocným včeličkám je lékem. – Aby se včely v úle držely, má se dáti do něho, když se roj sází, vrbina; včely se pak budou množiti. – Aby roj ze včelína neuletěl, ukradni ženské, když pere šaty, potajmu píst a zastrč pod úl; každý nový roj zůstane ve včelíně. Najdeš-li na cestě hřebík z kola, vezmi jej, ale ne holou rukou, a zastrč do česna, když se mají včely rojiti. Vyšlý roj zůstane tři dni na stromě u včelína a neuletí. (Od Strážnice.) – Aby včel neukradli, hospodář tu noc se Štědrého dne na Boží narození o 12 hodinách úplně nahý upřede nit, a když ponejprv na jitřní zazvoní, oběhne nahý třikrát okolo včelína a tu nit o včelín otočí, neohlédaje se. Vkročil-li by zloděj do včelína, spíše nevyjde, až hospodář přijde a ho propustí. (Od Brodu.) – Umrou-li včely, někde dokonce je pochovávají, úl pak náležitě vyčistí a vysíří. Za velký hřích se pokládá, ublížil-li kdo včelám, neb usmrcuje-li je dokonce.

A jako včelař svým včelkám věnuje zvláštní pozornost, tak i ony mají v náležitě úctě a lásce svého hospodáře. Věří se, že zemře-li včelař, umrou včeličky tesknou. Aby se tak nestalo, musí se to včelkám oznámiti. Hospodyně (neb kdo ten) běží ke včelínu (včelínku n. včelníku) a zaklepá třikráte na každý obydlený úl, volajíc: „Včeličky, umřel vám hospodář!“ (Ze Lhotky u Brodu.) Po zemřelém hospodáři nerad kdo kupuje včel, aby mu nevyhynuly. Zvláště pak se nemají kupovati za peníze, neboť jistě se nevydaří. Zemře-li hospodář, dávají mu do kapsy peníze a nový hospodář jde zaklepati na úly a řekne: „Včeličky, já su vaším hospodářem!“ (Od Strážnice.)

¹ O tom všem u Slavíka (Mor. Slov., II str. 87–88).

² Donedávna ještě bylo na samém Lanžhotsku 15 včelínů (až po 50 úlech) v lese rozestavených.

³ Někde říkají, že se med *vytácá* nebo *fíká*. Včely pak medu nevíčkují, nýbrž *brtí*; *zabrtněný* med je nejmilejší.

⁴ Dřevěný lub obdélné podoby, podšitý plátnem, na nějž sbírány roje, aby mohly býti usazeny, nazývali v Nezdenicích na Brodsku *sazačkou*.

⁵ Na světlovském panství bylo r. 1804 úlů: v Bojkovicích 20 (r. 1910 – 61), Záhorovicích 9 (57), Komně 15 (67), Hrozenkově 24 (221), Lopeníku 28 (43), Bzové 20 (26), Pítíně 20 (25), Šanově 20 (25), Hostětíně 15 (23), Rudimově 10 (33), Nevšové 16 (0). Vzrostl tedy chov včel v tom kraji namnoze utěšeně za 100 let.